

วารสารพุทธศิลปกรรม
JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

02

ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2565 |

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มุมมองใหม่เกี่ยวกับพุทธปฏิมาล้านนา
: คติ สัญลักษณ์และอิทธิพลศิลปกรรม
Reconsidering on Lanna Buddhist Statues : Attitudes,
Symbolism, and Artistic Influences

พระพงษ์ระวี อุตตรภทโท

Phrapongravee Uttarapaddho

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamamakut Buddhist University, Lanna campus

พระมหาวิทยา พลวฑฒโน

Phramaha Wittaya Bureelert

ครูปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดเจดีย์หลวง วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

Teacher of the Pali Department Wat Chedi Luang Worawihan, Chiang Mai Province

พระสุรเกียรติ์ จันทปญโญ

PhraSurakiart Boonmatun

มหาวิทยาลัยพะเยา

University of Phayao

Corresponding Author, e-mail: uttarapaddho@gmail.com

บทคัดย่อ

แต่เดิมการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในล้านนานอกจากเป็นการบำเพ็ญกุศลตามคติศาสนาแล้ว ยังมีนัยยะสัมพันธ์กับอำนาจการเมือง ความสัมพันธ์กับแหล่งอิทธิพลอารยธรรมข้างเคียงหลากหลายมิติ เช่นในกรณีพระพุทธรูปทรงเครื่องล้านนาอาจมีนัยยะเสมือนตัวแทนด้านอำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ ในฐานะมหาธรรมราชาผู้ค้ำชูพระพุทธศาสนาอย่างลัทธิลังกาวงศ์ แต่มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบประติมานวิทยา กับศิลปกรรมปาละ พุกาม บทความนี้จะนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ รูปแบบศิลปกรรมของพระปฏิมาล้านนา ความหมาย คุณค่า โดยลำดับความจากรูปแบบพัฒนาการประวัติศาสตร์ศิลปะของพระพุทธรูปในล้านนา ตลอดจนคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปอย่างล้านนาซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์

ชัดเจนแตกต่างจากภูมิภาคอื่น และท้ายสุดคือรูปแบบการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องล้านนา ซึ่งเชื่อมโยงกับพระปฎิมาบางหมวดของพุกาม-ปาละ ซึ่งอาจมีนัยยะแสดงถึงความหลากหลายของความเชื่อพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความซับซ้อนในแนวปฏิบัติดังที่เคยรับรู้แต่เดิม อันจะเป็นเครื่องสะท้อนโลกทัศน์ สถาปสังคml้านนาได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: พระพุทธรูปล้านนา, พระพุทธรูปทรงเครื่องล้านนา, วัชรยานในล้านนา, พระอปรมิสตา युส

Abstract:

Originally, the creation of Buddhist statues in Lanna served not only as religious merit-making but also held significance in relation to political power and influences from neighboring cultural spheres. For instance, the adorned Lanna-style Buddha statues may symbolize the representation of royal governance authority by the monarch, as the Lankan Dynasty endorses Buddhism as the state religion. However, this relationship extends to iconography and the artistic style influenced by Pala-Pukam art. This article aims to present insights into the knowledge regarding the artistic patterns of Lanna-style Buddha statues, their meanings, and values. It begins by exploring the developmental history of Buddhist statue art in Lanna, followed by the beliefs in creating distinctive Lanna-style Buddha statues that differ from other regions. Lastly, it discusses the patterns of creating adorned deities in Lanna, connecting to certain categories of Pukam-Pala, which may signify the complexity of Buddhist beliefs in Lanna, best reflecting a nuanced societal worldview.

Keywords: Lanna-style Buddhist statues, Crowned Lanna-style Buddha statues, Vajrayana in Lanna, Apramisthayus Buddha.

บทนำ

หลังจากพระพุทธปรินิพพานไปแล้ว ในยุคแรกเริ่มยังไม่มีการสร้างพระปฏิมา แต่มักใช้รูปสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึง เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการปฏิบัติธรรม ต่อมาจึง มีการสร้างรูปเปรียบ จำลองพระศาสดาขึ้นเป็นครั้งแรกในสกุลช่างคันธาระ พระปฏิมาและรูปเคารพอันเนื่องในศาสนาที่เป็นหลักฐานแสดงถึงประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆตามรูปแบบศิลปกรรมที่มีในอาณาจักรต่าง ๆ ยุคสมัยนั้นๆ อย่างหลากหลายสกุลช่าง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2558: 32) ทั้งนี้จุดมุ่งหมายการสร้างพระปฏิมาอาจไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพียงแต่ในด้านการบำเพ็ญบุญกุศลของเจ้าศรัทธาผู้สร้างเท่านั้น หากแต่นียะยะทางการปกครอง และจารีตท้องถิ่นเข้ามาแฝงในรูปแบบศิลปกรรมที่แสดงผ่านพระพุทธรูปปฏิมาอย่างลึกเลี่ยมมิได้

ในช่วงอาณาจักรล้านนายุคทอง พระมหากษัตริย์นอกจากทรงมีบทบาททางการปกครองแล้วยังมีหน้าที่เป็นผู้นำทางข้อปฏิบัติจารีตอันดั้งเดิมในพระพุทธศาสนาเสมือนเป็นตัวแทนของฝ่ายอาณาจักรในการปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะทำนุบำรุงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ภายใต้แนวคิดธรรมราชาและพระจักรพรรดิราช (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2558 : 71) กาลต่อมา อาณาจักรล้านนาก็ย่อมตกอยู่ใต้กฎไตรลักษณ์ มีความรุ่งโรจน์ รวยรา และฟื้นฟูขึ้นตามธรรมดาของโลก แต่พุทธศาสนา พุทธศิลปกรรม และพระพุทธรูปปฏิมาก็ยังคงอยู่ในบริบทวิถีชีวิตคนเมือง คนล้านนามาทุกยุคสมัยตราบนานปัจจุบัน ถึงแม้แนวคิด คติการสร้างที่แฝงอยู่ อาจจะแปรเปลี่ยนไปบ้างตามบริบทสังคม ในการศึกษาคติอันเกี่ยวเนื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนาในช่วงเวลา ยุคล้านนารุ่งเรือง หรือยุคทองของล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ได้ใช้แนวคิด ประวัติศาสตร์ศิลปะ และเรื่องสัญลักษณ์วิทยา (Semiology and Signification) อันเป็นวิธีการศึกษาแนวคิดที่แฝงอยู่ภายใต้วัตถุผ่านการสร้างความหมาย มาวิเคราะห์คติความเชื่อที่แฝงอยู่ในพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนา โดยศึกษาปัจจัยและบริบททางสังคม การเมืองในยุคสมัยนั้นที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนา อีกทั้งเพื่อให้เข้าใจความหมายของศาสนิกชน เจ้าศรัทธาผู้สร้างพระพุทธรูปที่อาจมีนัยยะแฝงแปรเปลี่ยนไปจากคติการสร้างพระทรงเครื่องแบบपालะ-พุกาม นอกจากแนวคิดจากงานในแง่มุมประติมากรรมแล้ว งานศิลปะมักถูกสามารถผลิตซ้ำได้อยู่ตลอด รูปเคารพ ประติมากรรมที่กลุ่มอารยธรรมหนึ่งสร้างขึ้น อาจเป็นสิ่งที่ถูกผลิตซ้ำโดยกลุ่มอารยธรรมข้างเคียงที่รับอิทธิพลศาสนา ความเชื่อเดียวกันได้ แต่อย่างไรก็ตามการผลิตซ้ำของงานศิลปะก็ยังคงเป็นตัวแบบบางสิ่ง

ที่ใหม่ขึ้นมาซึ่งมักจะมีแนวคิดบริบทของสังคมในขณะนั้นแฝงอยู่ด้วยเสมอ

ในบทความนี้มุ่งที่จะนำเสนอองค์ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระทรงเครื่องล้านนาว่ามีประเด็นนัยยะสื่อความหมาย คุณค่า โดยลำดับความจาก ประวัติศาสตร์ศิลปะและรูปแบบ พัฒนาการของพระพุทธรูปทรงในล้านนา ต่อด้วย ความคิดเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปอย่างล้านนาซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ชัดเจนแตกต่างจากคติการสร้างในกลุ่มวัฒนธรรมอื่นซึ่งจะเชื่อมโยง กล่าวสรุปกล่าวภาพรวม เชื่อมโยง คติ ความสำคัญ รูปแบบพัฒนาการ ความคิดเชื่อของการสร้าง พระเจ้าทรงเครื่องล้านนาที่มีมากกว่าเพียงคติพระเมตตรัย ชมพูบดีสูตร ก็คือคติพระอปรมิศตายุ สอนิกายวัชรยานนั่นเอง ซึ่งอาจมีนัยยะแสดงถึงความหลากหลายของความเชื่อพุทธศาสนา ในล้านนาที่มีความซับซ้อนในแนวปฏิบัติดังที่เคยรับรู้แต่เดิม คือนิกายพื้นเมือง สวนดอก และ ป่าแดง ความหลากหลายในความเชื่อจนแสดงออกเป็นศาสนวัตถุนี้อันจะเป็นเครื่องสะท้อนโลกทัศน์ สภาพความหลากหลายทางพุทธศาสนาสังคมล้านนายุคทองได้ชัดเจน

พระพุทธรูปล้านนา : พัฒนาการในประวัติศาสตร์ศิลป์

อาณาจักรล้านนาเป็นดินแดนหนึ่งที่นับถือพระพุทธศาสนาสามารถพบเห็น ศิลปกรรมและประติมากรรมที่เกี่ยวข้องในพระศาสนาเป็นจำนวนมาก และการศึกษา พระพุทธรูปสมัยล้านนาต้องทำความเข้าใจในรูปแบบศิลปกรรมด้วย แต่เดิมนักวิชาการใช้ชื่อเรียก ศิลปกรรมในสมัยล้านนาว่า “ศิลปะเชียงแสน” โดยชื่อเรียกศิลปกรรมเชียงแสนเกิดจากสมเด็จ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้กำหนดขึ้นโดยการพบพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่งที่มีความงดงาม มีเอกลักษณ์อย่างยิ่งที่เมืองเชียงแสนเป็นครั้งแรก (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2502 : 112) ประกอบกับตำนานที่กล่าวถึงเมืองเชียงแสนว่ามีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 16 และภายหลังต่อมาจึงมีการแบ่งพระพุทธรูปเชียงแสนออกเป็น 2 รุ่นคือเชียงแสนรุ่นแรกหมายถึง พระพุทธรูปที่มีอายุตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา และพระพุทธรูปกลุ่มเชียงแสน รุ่นหลังซึ่งมีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย โดยในปัจจุบันไม่นิยมเรียกศิลปะเชียงแสนแต่ักนิยม เรียกรวมกันทั้ง 2 กลุ่มนี้ว่า “ศิลปะล้านนา” ภายหลังต่อมาจึงมีการแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปล้านนาที่อิงกับการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นหลักธรรม ให้แนวคิดในการจัดกลุ่มพระพุทธรูปล้านนาก็เปลี่ยนแปลงนอกจากจะพิจารณาองค์ประกอบ ทางศิลปกรรมแล้ว ยังใช้เอกสารจากพงศาวดาร ตำนาน และ คำจารึก ทำให้สามารถแบ่งกลุ่ม พระพุทธรูปตามยุคทางประวัติศาสตร์ได้เป็น 4 ระยะ (ศักดิ์ชัยสายสิงห์, 2556 : 154) ดังนี้

ระยะที่ 1 พระพุทธรูปล้านนาระยะแรกช่วง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19

ระยะที่ 2 พระพุทธรูปแบบสิงห์หนึ่ง และอิทธิพลสุโขทัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 20

ระยะที่ 3 ยุคทองของล้านนา ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21

ระยะที่ 4 พระพุทธรูปล้านนาระยะหลัง ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึง 23

พระพุทธรูปล้านนาอาจมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากศิลปะทริภุญชัยตอนปลาย และยังมีอิทธิพลจากศิลปะพุกาม ความสัมพันธ์นี้สอดคล้องกับพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่าในปีพ.ศ. 1833 พญามังรายยกทัพไปเมืองพุกามพญามังรายได้ยกทัพไปตีพุกามและนำช่างฝีมือต่าง ๆ ประมาณ 500 กลับมาด้วยและเข้ายึดอาณาจักรทริภุญชัยในราวปีพ.ศ. 1835 เพื่อเป็นการขยายอำนาจยึดครองเข้าสู่ทริภุญชัยเป็นการความประกาศความเข้มแข็งของพญาอาจแสดงถึงการรวบรวมทรัพยากรช่างฝีมือและกำลังพลที่มีความสัมพันธ์จากอาณาจักรพุกามาเป็นส่วนสนับสนุนในการสร้างเมืองเชียงใหม่ในภายหลัง (สรีสวดี อ่องสกุล, 2558 : 125)

มีข้อสมมุติฐานที่ว่าพระพุทธรูปในกลุ่มขัดสมาธิเพชรอย่างพระสิหิงค์ ตำนานการสร้างนั้นเกิดขึ้นในล้านนาและน่าจะแพร่หลาย ลงมายังสุโขทัยและกำแพงเพชรในกลุ่มที่เรียกว่าหมวดวัดตระกวน ซึ่ง น่าจะเป็นงานที่เกิดขึ้นภายหลังจากได้รับอิทธิพลของศิลปะพุกามผ่านล้านนาแล้ว การทำพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรนี้สัมพันธ์กับคติการสร้าง พระพุทธรูปสิหิงค์ซึ่งเกิดขึ้นในล้านนาตั้งแต่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยของท้าว

ภาพที่ 1 พระศิลาดำ ศิลปะปาละ อายุราวพุทธศตวรรษที่14-16 ที่มา : The Met Museum

ภาพที่ 2 พระสิหิงคปฏิมาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ที่มา : พระมหาวิทยา (2565)

ภาพที่ 3 พระสิหิงคปฏิมาวัดเม็งราย จารึกคาถาอารียสัง พ.ศ.2013 ที่มา : พระมหาวิทยา (2565)

มหาพรหม เจ้าเมืองเชียงราย เป็นผู้อัญเชิญพระพุทธรูปสิหิงค์และพระแก้วมรกต จากกำแพงเพชร ขึ้นมายังล้านนา หลังจากนั้นได้มีการสร้างพระพุทธรูปแบบพระพุทธรูปสิหิงค์ขึ้น ชาวล้านนาในช่วงนั้นคงนิยม สร้างพระพุทธรูปแบบขัดสมาธิเพชรอยู่ จึงสร้างพระพุทธรูปและให้ชื่อ ว่าพระพุทธรูปสิหิงค์ ซึ่งหมายความว่า การรับพระพุทธรูปสิหิงค์และพระแก้วมรกต นั้นเป็นเพียงตำนาน ต่อมา มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในล้านนา และอนุโลมว่าเป็นพระพุทธรูปสิหิงค์ มีหลักฐานที่ดีที่สุดคือพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรองค์หนึ่งที่วัดพระเจ้าเม็งราย มีจารึกนาม “พระพุทธรูปสิหิงค์” จารึกระบूपปี พ.ศ. 2012 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร จารึกส่วนต้นเป็นเรือนยันต์ตัวเลข และดวงฤกษ์ จากนั้นเป็นข้อความภาษาบาลี และข้อความจารึกเป็นอักษรธรรมล้านนา ซึ่งต่อเนืองไปจนถึงส่วนฐานทางด้านหลังคำจารึกอักษรธรรมล้านนา แปลความได้ว่า “... รูปพระสิหิงค์นี้ ศรีสัตตธรรมไตรโลกรัตนจุฬามหาสังฆราชา...ให้หล่อไว้ ให้เป็นได้แก่โลกทั้งหลายบูชา เป็นโกฐาสบุญอันจักไปเกิดในเมืองฟ้าแลนิพพานอันรับรู้แต่ารู้ตายมหา...ในกุศล...การหล่อแล แทนนี้ 24,000 แล ...” ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปสิหิงค์ คงได้รับความนิยมในการสร้างช่วงเวลานี้เองและในการ เรียกชื่อ “พระสิงห์” อันเป็นที่มาของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ น่าจะสัมพันธ์กับพระพุทธรูปสิหิงค์ซึ่งตามประวัติกล่าวว่าสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ ด้วยเช่นกันยังปรากฏพระพุทธรูปสิหิงค์ วัดผ้าขาว เวียงเชียงใหม่เป็นพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ประทับขัดสมาธิเพชร ศิลปะล้านนาแบบสิงห์ 1 พระพักตร์กลม ชายสังฆาฏิสั้น เหนื่อยอดพระถัน นิ้วพระหัตถ์ขวาโก่งกระดิกเล็กน้อย นิ้วพระหัตถ์กลางยาวและเชื่อมถึงฐาน บั้นพระองค์คอด มีพุทธลักษณะใกล้เคียงกับพระเจ้าเพชร วัดหนองพันเงิน และพระพุทธรูปในวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ ทางด้านทิศเหนือซึ่งมีจารึกว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. 2016 รัชสมัยพระเจ้าติโลกราช มีจารึกที่ฐานพระสิหิงค์วัดผ้าขาวด้านหลังโดยเขียนเป็นอักษรกลับด้าน มีเนื้อหาเป็นคาถาปฐมหรือคาถาพระพุทธรูปสิหิงค์ ความว่า “...ปทม สกลขณเมกปทํ ทุตยาทิป.... ..สมนิทฺธิมา สมทุ สนิทุ วิภเช กมโต ปถเมนา วินา สกราช 835...”

คาถา “ปฐมมัง” ที่จารึกบนฐานพระพุทธรูปนี้ ปรากฏนับสาชื่อเรื่อง “บวนยันต์พระ สิหิงค์” คาถา “ปฐมมัง” ที่สมบูรณ มีดังนี้ “...ปถมัสกุกลกขณเมกปทํ ทุตติยาที่ปทสสนิทสสนโต. สมนิทฺฐินมาสมทฺฐนินฺทฺ วิชเชกมโตปถเมนวินา. ทุตติยัสกุกลกขณเมกปทํ ทุตติยาที่ปทสสนิทสสนโต. สมนิทฺฐินมาสมทฺฐนินฺทฺ วิชเชกมโตทฺตติเณวินา...” แปลความว่า “บทแรกเป็นบทที่หนึ่งแสดง ลักษณะแห่งตน เว้นแล้วจากบทแรก แสดงบทมีบทที่สองเป็นต้น พึงจำแนก (สาระแห่งอริยสัจ) โดยลำดับ (แห่ง) อักษรย่อคือ ส.ม.นิ ทฺ.นิ.ม. ส.ม.ทฺ. ส.นิ.ทฺ.” คาถาดังกล่าวเป็นการนำอักษร ย่อ 4 ตัวเป็นหลัก คือ ทฺ. ส.นิ.ม. มาเรียงสลับกัน ในแต่ละชุดที่นำมารวมกันเพื่อทำให้รำลึกถึง สัจจะที่ไม่ได้นำมารวม แล้วเกิดการพิจารณาถึงอริยสัจอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ส.ม.นิ นำให้เห็น ทุกขอริยสัจ ทฺ.นิ.ม. นำให้เห็นสมุทฺทอริยสัจ ส.ม.ทฺ. นำให้เห็นนิโรธอริยสัจ ส.นิ.ทฺ. นำให้เห็น มรรคอริยสัจ ซึ่งการเล่นยันต์กลบทอักษรเป็นที่นิยมมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ดังปรากฏ ตำราแบบแผนในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะที่รจนาโดยพระรัตนปัญญาญาณนั่นเอง ซึ่งในส่วนอักษร ย่อหลักธรรมอาจมีนัยยะสัมพันธ์กับคติพิชชะอักษรของวัชรยานก็เป็นได้

ในช่วงยุคทองของล้านนา ช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลา ที่อาณาจักรล้านนามีความเจริญสูงสุดในทุกด้านโดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าติโลกราชและขยาย อาณาเขตไปครอบครองเมืองศรีสัชนาลัย ทำให้ได้รับอิทธิพลของรูปแบบศิลปกรรมสุโขทัย เข้ามาอย่างชัดเจนโดยเฉพาะวิวัฒนาการ ด้านศิลปกรรมที่ปรากฏในพระพุทธรูปสามารถแบ่ง ออกได้เป็น ยุคทองของล้านนาอิทธิพลศิลปะปาละ-พุกาม กลุ่มอิทธิพล ลพบุรี(แข็งคม)และ กลุ่มอิทธิพลศิลปะสุโขทัย ลักษณะโดยทั่วไปของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ระยะแรกไม่แตกต่างกัน มากนักเนื่องมาจากแรงบันดาลใจจากแหล่งเดียวกันนั่นก็คือพระพุทธรูปสิหิงค์ ชัดสมาธิเพชร ข้อ สังเกตความแตกต่างมักพบการตกแต่งฐานพระพุทธรูป ด้วยลวดลายบัวคว่ำบัวหงายที่มีขนาดใหญ่ในผัง 6 เหลี่ยม นิยมจารึกคำผานาที่ฐานบอกนามผู้สร้างและเจตนาในการอุทิศถวาย นอกจากนี้ยังพบปัสักราชที่สร้างซึ่งเป็นความนิยมมากในยุคนี้ อาจมีความสัมพันธ์กับคติปัญญา อันตรธาน ต้องทำนุบำรุงศาสนา ด้วยล่วงกาลมาครบ 2000 ปีแล้ว เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย ที่วัดพระเจ้าเม็งรายจารึกปีพ.ศ 2013 พระยุคนี้มักมีขมวดพระเศวตใหญ่ พระเนตรเบิกโพลง เป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนประการหนึ่ง นอกจากนี้ในยุคเดียวกันยังพบพระพุทธรูปทรงเครื่อง ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะพุกาม-ปาละ คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องมารวิชัยชัดสมาธิเพชร ปัจจุบัน ประดิษฐานที่ ศาลาบัณณรสภาค วัดเบญจมบพิตร ตามทะเบียน(ซึ่งอาจคลาดเคลื่อนได้) ระบุว่า

อัญเชิญจากวัดเจติยหลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปที่คล้ายกัน คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องมารวิชัยฐานจารึกพระนามว่า “พระหริภุชยโพธิสัตว์” เข้าใจว่าอาจอัญเชิญมาแต่วัดพระธาตุหริภุชย ประดิษฐานที่ระเบียงคต นัยยะการสร้างพระทรงเครื่องสององค์นี้ ก็เป็นที่น่าคิด ว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับคติพระเจ้าจักรพรรดิราชาอันเป็นที่เพ็องฟูไนรัชสมัยพญาติโลก ถึงพระเมืองแก้วก็เป็นได้ ส่วนคติความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์อนาคตวงศ์พบในจารึกพระพุทธรูปล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 20- 21กล่าวถึงอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูป ขอให้ได้พบเจอกับ พระศรีอารียเมตตไตรย ตามเวลาที่ปรากฏในจารึก สามารถสันนิษฐานได้ว่าในช่วงเวลาล้านนายุคทองนั้น ชาวล้านนาได้รู้จักคติเรื่อง พระศรีอารียเมตตไตรยโพธิสัตว์แล้วเป็นอย่างดีดังปรากฏจารึกฐานที่พระพุทธรูปวัดเจติยหลวง เชียงใหม่ เนื้อทองสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย สร้างปีพ.ศ. 2025 ความสูง 111 เซนติเมตรค่าจารึก 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นคาถาอารียสัจ(ปถมสีดำน) ส่วนที่สองเป็นคำผาถนา ความว่า “...พระแสนทองนี้... อันยี่(ผู้สร้าง) ..ปรารถนาว่าเป็นอัครสาวกของพระอริยเมตตเตย...” (ฮันส์ เพนธ์, 2519: 63) จึงมีความเป็นไปได้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิที่สร้างขึ้นมากในยุคสมัยดังกล่าว อาจจะเป็นการสร้างจำลอง “พระสันตดุสิตเทพบุตร” ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพระศรีอารียนั้นเอง

การเข้ามาของอิทธิพลศิลปะสุโขทัยส่งผลให้เกิดพระพุทธรูปล้านนาอีกกลุ่ม เรียกกลุ่มนี้ว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิงห์ 2 ชัดสมาธิราบพระพักตร์รูปไข่ ขมวดพระเกศามีขนาดเล็กพระรัศมีเป็นเปลวชายสังฆาฎิยาวมาจดพระนาภีโดยในระยะนี้ล้านนาได้พัฒนารูปแบบจนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างจากพระพุทธรูปสุโขทัย คือมีการทำให้พระเนตรเปิดกว้างมองตรงและไม่ตัดปลายแบบสุโขทัยพระโอษฐ์ยิ้มและเกือบจะเป็นเส้นตรง นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปขัดสมาธิราบที่มีพัฒนาการจากศิลปะของสุโขทัยโดยได้พัฒนาการของฐานบัวคว่ำบัวหงายที่มีลายเกสรบัวอยู่ในผังแปดเหลี่ยมถ้าเป็นองค์ไม่ใหญ่มากนิยมไม่ตัดขาขนวน นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการเจาะฐานพระเป็นช่องกระจกอีกด้วย (สันติ เล็กสุขุม, 2555 : 213) พระพุทธรูปที่ปรากฏในช่วงสมัยนี้ได้แก่ พระเจ้าแก้วต้อปัจจุบัน ซึ่งสร้างในสมัยพระเมืองแก้ว โดยทรงโปรดสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2047 (พระรัตนปัญญาเถระ, 2554 : 136) จากข้อมูลการแบ่งยุคสมัยพระพุทธรูปในล้านนาที่กล่าวไปแล้วนั้นพบว่าพระปฏิมาล้านนาตั้งแต่สมัยพญาเกือนาลงมาถึงช่วงระยะที่สามคือก่อนล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของอังวะ พบเจอพระพุทธรูปที่เข้าข่ายในสัดส่วนจตุรมานาเป็นอันมาก อาทิเช่นพระเจ้าคำคิงพญาเกือนาวัดสวนดอก สัตส่วน

เดียวกันกับพระลึงกางคัง อย่างไม่ต้องสงสัยระบบจตุรมานา และลัทธิภาตวะของลึงกาทวิปนั้น มีความคล้ายคลึงใกล้เคียงกับระเบียบวิธีการจำแนกพุทธลักษณะของพระพุทธรูปล้านนา (ปางนั่ง) ที่แบ่งเป็นสามลักษณะ คือ 1) สีหลักษณะ 2) คชลักษณะ 3) นิโครธลักษณะ โดยมาตรฐานว่าสัดส่วนพระล้านนาจะตกลักษณะใดนั้นเริ่มจากความยาวพระหนุซ้ายถึงพระหนุขวา กับยาวเท่าความยาวของข้อพระบาท ถึงส่วนพระเศียร โดยนับตกตามส่วนอวัยวะทั้งสามคือพระโอษฐ์ พระนาสิก และพระนลาตเป็นเกณฑ์ 3 ลักษณะ

ภาพที่ 4 ตัวอย่างพระพุทธรูปล้านนาอิทธิพลนิกายลึงกางคัง อายุสมัยราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21

พระเจ้าแก้วที่วัดสวนดอก สร้างพ.ศ.2047 ,พระมหาพุทธพิมพ์กุ่มกามที่ป่าราม รัชสมัยพระเมืองแก้วปัจจุบันวัดท่ากระดาศ ,พระเจ้าล้านทอง เวียงพร้าววังหิน มีจารึก พ.ศ.2069 ที่มา : พระมหาวิทยา (2565)

คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปอย่างล้านนา

ลานธรรมล้านนา หมวดอานิสงส์ต่างๆ ได้กล่าวถึงบุญอันเกิดแต่การสร้างพระพุทธรูปจากวัสดุต่าง ๆ เช่น ผู้ใดสร้างด้วยไม้มีอานิสงส์เสวยสุข 25 กัปป์ ผู้ใดสร้างด้วยหินอานิสงส์ 40 กัปป์ และจะให้เกิดเป็นพระอินทร์ เป็นต้น (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2554: 5) นอกจากนี้ยังอธิบายถึงพิธีการสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปล้านนา คือ การอบรมสมโภชพระเจ้า หรือพิธีพุทธภิเษก เพื่อให้พระพุทธรูปได้สำเร็จสมบูรณ์กราบไหว้ได้เสมือนไหว้พระพุทธรูเจ้า ซึ่ง

พระพุทธรูปภายในเขตพื้นที่ล้านนาทุกองค์ต้องผ่านพิธีกรรมนี้ทั้งสิ้น และในปัจจุบันยังคงพิธีกรรมเกี่ยวที่ปฏิบัติต่อพระพุทธรูปล้านนาเช่นกัน การสร้างพระพุทธรูปเป็นการสร้างบุญกุศลประการสำคัญของชาวล้านนา มีความเชื่อว่ามีอานิสงส์สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้สมปรารถนาได้ หลากหลายประการปรากฏเป็นหลักฐานทางโบราณคดี คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ รวบรวมจารึกฐานพระพุทธรูปทั้งหมดในเขตนครเชียงใหม่ (ภายในเขตคูเมือง) โดยสำรวจทั้งพระพุทธรูปที่สร้างจากวัสดุไม้ และโลหะทองสัมฤทธิ์ จากการสำรวจทำให้ทราบถึงคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูป โดยสรุป เป็นสามประการดังนี้ กรณีแรก เพื่อสืบอายุพระศาสนาให้ครบ 5,000 ปี และกรณีที่สองเพื่อให้ได้เกิดและได้ฟังธรรมในยุคพระศรีอริย์ กรณีที่สามเพื่อให้หายป่วยจากโรค หรือพระบูชาดวงชะตา (ฮันส์ เพนส์, 2519: 15) คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเป็นอีกเครื่องมือหนึ่ง que แสดงให้เห็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงคติความเชื่อต่อการสร้างพระพุทธรูปในอดีต เพื่อให้ผู้ศึกษาทำความเข้าใจและนำมาใช้เปรียบเทียบกับคติความเชื่อ และพิธีกรรมในพระพุทธรูปล้านนาในยุคปัจจุบัน

ความรับรู้เข้าใจในการสร้างพระพุทธรูปตามโลกทัศน์ล้านนาในอาจมีนัยยะหมายถึงการสร้างสิ่งจำลองแทนคุณของพระรัตนตรัย โดยมุ่งเน้นไปที่รูปเปรียบแทนคุณพระศาสดา แต่หาใช่องค์พระศาสดาที่แท้จริงก็ไม่ ดังข้อความปรากฏในจารึกที่ฐานพระเจ้าล้านทองเมืองพร้าวซึ่งจารึกระบุว่าสร้างเมื่อเมื่อปีพุทธศักราช 2062 เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาภาษาบาลี 3 คาถากิ่ง ในจารึกยังปรากฏคาถาพญาไก่เถื่อน(เวทาสากุ)ที่เก่าแก่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2069 โดยร้อยยอด ร้อยสุวัน เครือพลอย พร้อมกับมหาเถรเจ้าตักปัญญา พนประหลญา แล้วพระญาเกส ฆฎฐราชกษัตริย์ล้านนาให้พอกคำพระพุทธรูป “... รูโป ว พยณชโน พุทโธ นาดตททิสกโต ทิ โส ยาจกปาปกกตตา ว มคค(ภู) โฐ ว อมิสสโต เจตนา วนทนา นาม น สา โหติ...โหติ ยสฺมา พาหิรโต นตา ...โม จ พุทโธ ธมฺโมติ (เขชนา)...” ดังที่จัดไว้ไม่สามารถจะแปลอย่างละเอียดได้ แต่ท่านพระครูปลัดกิตติวัฒน์ วัดฝายหิน เชียงตุงเคยให้คำแปลอย่างคร่าวๆ แก่ ดร.ฮันส์ เพนส์ เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2512 แปลบาลีได้ความว่า พระพุทธรูปที่ปรากฏนั้นนั้น มิได้สร้างไว้เฉพาะตัว เพราะเป็นของที่คนยากสามัญร่วมกันสร้างไว้ เป็นประดุจจงอันเป็นเครื่องหมายให้เกิดมรรคผลนิพพาน เพราะการนอบน้อมแต่ภายนอกยังไม่เชื่อว่าเป็นการกราบไหว้ถึงจิตใจ ความจริงพระพุทธรูปที่ปรากฏในที่นี้ ไม่ใช่องค์พระพุทธรูจริง แต่เป็นเพียงพุทธรูปที่เป็นรูปเปรียบเทียบ นับได้ว่า ในมนทัศน์ของคนล้านนาเมื่อห้าร้อยกว่าปีก่อน เข้าใจคำว่า “พุทธปฏิมา”

อย่างแท้จริง เพราะปฏิมา คือเทียมแทน มิใช่องค์พระศาสดาจริง ๆ

ในกรณีพระเจ้าไม้มิได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องของ “อานิสงส์” อันจะได้รับจากการได้ทำบุญหรือได้สร้างประโยชน์ไว้ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการทำบุญทำกุศลอันมีเจตนาบริสุทธิ์ ย่อมจะได้รับผลแห่งบุญนั้นตอบแทน แม้สิ่งที่จะมีมูลค่าเล็กน้อยก็ตาม เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ต่างๆ นั้น ความเชื่อเหล่านี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ในกรณีพระเจ้าไม้มแก่นจันทร์ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว มีการสร้างพระพุทธรูปไม่อย่างต่อเนื่อง จนถึงช่วงที่ล้านนาได้ขับไล่พม่าออกจากล้านนา ได้มีการกวาดต้อนกลุ่มชาติพันธุ์ไท เช่น ไทลื้อ ไทเขิน ไทยอง เป็นต้น มาตั้งถิ่นฐานทั่วไปในล้านนา เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในการสร้างพระพุทธรูป ได้มีการสร้างพระเจ้าไม้มิให้กับพระพุทธรูปเป็นรูปแบบสกุลช่างพื้นถิ่น ด้วยความศรัทธาในศาสนามนุษย์ได้นำสิ่งของที่อยู่รอบตัวมาสร้างแทน พระเจ้าไม้มิในยุคนี้ค่อนข้างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่หลากหลาย ส่วนคติการสร้างพระพุทธรูปไม้อันนา จะมีกรอบคิดเดียวกันทั้งหมด คือ คำบูชาศานาตราบ 5,000 วสา เป็นที่ไหว้แก่คนและเทวดาทั้งหลาย อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับ เพื่อแก้คำบนบานสานกล่าวและสร้างเป็นพระเจ้าชะตา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้สร้างเอง การสร้างพระพุทธรูปในล้านนายังมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสะเดาะเคราะห์ ซึ่งโดยปกติชาวล้านนาจะไม่นำพระพุทธรูปมาบูชาที่บ้าน พระพุทธรูปไม้อันนาองค์หนึ่งจากจารึกแสดงถึงสร้างพระพุทธรูปเพื่อการบูชาดวงชะตา เรียกว่า “พระเจ้าชตา” แสดงการปรารถนาขออานิสงส์เป็นการหนุนดวงชะตาให้ดีขึ้น มิได้หวังเพื่อปรารถนามรรคผลแต่อย่างใด เป็นพระพุทธรูปไม้อันนาปางไสยาสน์พบที่วัดดวงดี มีจารึกสร้างปี พ.ศ. 2399 ความว่า “... จ.ศ. 1218 ปีรวายสี่ เดือน 10 ขึ้น 7 ค่ำ (วันพุธ)สร้าง (พระพุทธรูปองค์นี้เป็น) พระเจ้าชตา (ของ) เจ้ามหาพรหม การสร้างและการทำพิธีพุทธาภิเษก (พระพุทธรูป) ทุกอย่างทำเสร็จภายใน 1 วัน ...” (ฮันส์ เพนซ์, 2519: 113) และพระไม้อันนามีนิยยะเป็นตั้งพระแทนตัว ในกรณีพระพุทธรูปไม้อันนาคิ่งยืนทรงเครื่องปางเปิดโลกของ เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ แม่เจ้าทิพย์ไกรสรและพระราชชายารัศมี ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดดอนเปา จังหวัดเชียงใหม่

งานเขียนวิชาการเรื่อง พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนาพยานแบบต้นตระกูลวัชรยาน (ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, 2558) เป็นงานวิจัยที่มีข้อสันนิษฐานถึงความเชื่อ และพิธีกรรมในพระพุทธรูปล้านนาซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยอื่น ภายนอกอาณาเขตล้านนา อธิบายถึงคติลัทธิพยานในล้านนาแทรกซึมอยู่ในพระภิกษุล้านนาทั้งสามนิกาย คือ นิกาย

พื้นเมืองเดิมสืบจากทริภุญไชย นิกายสวนดอกหรือลังกาวงศ์เก่า และนิกายป่าแดงหรือลังกาวงศ์ใหม่ ล้วนมีประเพณีการถวายของทานแด่พระภิกษุทั้งสิ้น เช่น การทานสวน ทานนา ตลอดจนถึงการทานข้าววัด ซึ่งเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับเถรวาทที่มุ่งแต่การละกิเลสไม่สนใจเรื่องวัตถุทานแต่อย่างใด และการสร้างพระพุทธรูปเองก็เป็นสิ่งที่พระพุทธรองค์ทรงห้ามเช่นกัน สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ให้ความเห็นว่ามี การสร้างและสมโภชพระพุทธรูป โดยเปรียบเทียบกับพระพุทธรเจ้าเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์ชีพ การศึกษาคติพระพุทธรศาสนาหายานแบบตันตระนิกายวัชรยานที่ปรากฏในล้านนา โดยศึกษาจากรูปแบบทางศิลปกรรม และวิธีการผลิตสร้างพระพุทธรูปในประเทศที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนคติดังกล่าว ได้แก่ ประเทศเนปาล, ประเทศทิเบต และประเทศศรีลังกา เพื่อเปรียบเทียบการส่งผ่านทางพุทธศิลป์ และกรรมวิธีการสร้าง คติการบรรจุพระธาตุ หรือการบรรจุไม้แห่งชีวิต ตามความเชื่อของตันตระนิกายวัชรยาน ที่ส่งผ่านจากทิเบตมาสู่ดินแดนล้านนา และปรากฏหลักฐานอยู่ในพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนลังกาวงศ์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 21 นอกจากนี้ยังมีพระสูตรที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระสูตรของลัทธิมนตรยาน คือ มหาชมพูตีสสูตร เชื่อมโยงกับพระพุทธรเจ้าทั้งปวงเป็นพระภาคหนึ่งของพระอาทิตย์พุทธะ สันนิษฐานว่าพระสูตรนี้แพร่หลายในประเทศไทยมาช้านาน โดยอาจเข้ามาจากทางอินเดีย หรือมาจากแหลมอินโดจีนก็เป็นได้

นอกจากนี้ยังพบคติพระเจ้าทันใจนั้น ปรากฏอยู่มากมายทั่วภูมิภาค โดยมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้ สร้างเสร็จภายในวันเดียว ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่นิยมกันในภาคเหนือ สร้างเพื่อการเสี่ยงทาย ดังเช่น อธิษฐานว่า ถ้าคณะของตนจะทำกิจกรรมใหญ่ใด ๆ สำเร็จ ก็ขอให้สร้างพระพุทธรูปได้สำเร็จภายใน 1 วัน โดยมีลำดับที่น่าสนใจในช่วงก่อนทำพิธีฯ ดังนี้ เริ่มจากการสรงน้ำพระพุทธรูป น้ำอบ น้ำหอม ขมิ้นส้มป่อย และน้ำมันจันทน์หอม เพื่อชำระให้บริสุทธิ์ เขียนคาถาปัจจัยการใส่หลายเงิน หลายคำ หรือโบลาน ไว้ที่อก หรือตัก พระพุทธรูป ปิดกวาดสถานที่ จัดอาสนา(พระพุทธรูป) พร้อมอัฐบริวาร เครื่องกฤษณ์ 5 ชนิด 1.ระแอ (ฉัตรหลังเต่า) 2. บังวัน(พัดโบกรูปปีกไก่) 3. จาวมร(บังสุรย์รูปหน้าวัว) 4.ไม้เท้าหัวนาค 5.ไม้ค้อนทุบผ้า ตันโพธิ์ปลูกไว้ในหม้อดิน และหล้าคาเขียวผูกติดเป็นแพ 8 กำ อัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานบนหล้าคานั้นโดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก นำขี้ผึ้งปิดพระเนตร, พระนาสิก, พระโอษฐ์, พระกรรณ คลุมด้วยผ้าขาวทรงกรวย ล้อมรั้วราชวัตรทั้งสี่ ด้าน เติริยมเครื่องขันตั้งไว้บูชาครู และ แวนโชตาพระเจ้าตั้งไว้หน้าพระพุทธรูป โดยหันแวนไปทางพระพุท

รูป ศาสนาพิธี 2 ช่วงเวลา คือ เวลาอำคำกับใกล้รุ่ง (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2558: 249)

จากการจัดเตรียมพิธีดังกล่าว ได้แสดงนัยยะแฝงในคติจักรวาทิน คือ การจัดเตรียมพื้นที่ให้ใกล้เคียงกับเหตุการณ์ช่วงตรัสรู้ในครั้งสมัยพุทธกาลที่ เจ้าชายสิทธัตถะ ก่อนจะตรัสรู้ทรงอธิษฐานนั่งบนโพธิบัลลังก์ ที่ปูพื้นด้วยหญ้าคา 8 กำ ตามพุทธประวัติที่ปรากฏในพุทธศาสนานิกายเถรวาทปัจจุบัน โดยในพิธีแสดงนัยยะดังกล่าวด้วยการผูกหญ้าคาเขียวเป็นแพ 8 กำ ส่วนเครื่องสูง หรือ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 ชนิดนั้น แสดงถึงนัยยะที่เจ้าชายสิทธัตถะพระองค์ยังไม่ตรัสรู้จึง มีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ประดับพระอิสริยยศ แบบราชาพระมหากษัตริย์ทั่วไป การปฏิบัติต่อพระพุทธรูปเช่นนี้ยังแสดงถึงนัยยะการเคารพบูชาพระพุทธรูปประดุจมีชีวิต หรือ ตัวแทนพระพุทธเจ้าที่ยังทรงพระชนม์อยู่ การบวช การบรรจุหัวใจ และเบิกพระเนตรพระพุทธรูปเป็นงานพระเพณีเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหม่เสมือนว่าพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ มีลักษณะคล้ายกับมนุษย์ปุถุชนที่มีเพศบรรพชิตทั่วไป ซึ่งจะมีพิธีการบวชเหมือนเป็นบวชพระภิกษุใหม่ อีกทั้งยังจะต้องมีการบรรจุหัวใจ เหมือนกับการนำเอาจิตวิญญาณให้มาสถิตย์องค์พระพุทธรูปนั้น ๆ เพื่อให้มีความรู้สึกนึกคิดและพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนมีพิธีการเบิกพระเนตร นั่นก็คือ พิธีกรรมที่เป็นการอบรมสมโภชพระพุทธรูปองค์ใหม่เพื่อความ เป็นสิริมงคลในฐานะพระมิ่งบ้าน พระขวัญเมือง ให้มีอำนาจที่สามารถช่วยลดบันดาลความสุขสงบร่มเย็นให้เกิดแก่ประชาชนและชุมชนบ้านเมืองได้ (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2554 : 365)

คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปอย่างล้านนา : คติพระเจ้าจักรพรรดิราช

ในยุคทองของล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 พบว่าในดินแดนล้านนามีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องขึ้นมากมายเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่มีความโดดเด่นทางรูปแบบศิลปกรรมมากเป็นพิเศษคือพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรสูง 82 cm. ทรงเครื่องคล้ายพระพุทธรูปของพุกาม มีขอบพระโอษฐ์ พระหนุอม มีอุณาโลมระหว่างพระนลาฏ ทรงพระกุลทล และกระบังหน้าลายก้านขด ลักษณะเป็นกรอบสามเหลี่ยมเรียงลดหลั่นกันไป จำนวน 5 ยอด ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถันชายเป็นปลายตะขาบลักษณะทางประติมานวิทยานี้อาจเป็นต้นแบบของการครองเครื่องทรงแบบล้านนา ปัจจุบันประดิษฐาน ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร และยังปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีลักษณะคล้ายกันซึ่งเดิมประดิษฐาน ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เรียก

ว่า “พระหริภุชโชติโพธิสัตว์” ปัจจุบันประดิษฐาน ณ พระระเบียง วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ เป็นพระพุทธรูปที่มีขอบพระโอษฐ์ พระหนุ่อม มีอุณาโลมระหว่างพระนลาฏ ทรงพระกมลทล และกระบังหน้าลายก้านขด ลักษณะเป็นตาบในกรอบสามเหลี่ยมเรียงลดหลั่นกันไป จำนวน 5 ยอด ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถันซ้ายเป็นปลายตะขาบ ซึ่งโดยเฉพาะองค์ที่ประดิษฐานในศาลาภัณดรสภาพเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของอิทธิพลปาละในกรณีมณฑลที่เป็นตาบห้ายอดแบบพระวัชรจารายใช้สวมใส่เมื่อประกอบพิธีกรรม โดยยังปรากฏผู้มีสายบัว ผ่าผูกพริ้วอยู่อีกด้วยลักษณะเด่นอีกประการของพุทธปฏิมาปาละทรงเครื่องที่สืบทอดมาถึงงานล้านนาคือ เส้นเม็ดพระศกหนึ่งแถวก่อนมงกุฏ ซึ่งไม่ปรากฏในงานลังกา และสุโขทัย ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อฉลองพระเกียรติขึ้นครองราชดังกล่าวนี้อาจเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันตามปกติในดินแดนพม่า พุกาม และปรากฏหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งได้แก่คัมภีร์พุทธานิเชกมังคละซึ่งมีการคัดลอกในปี พ.ศ.2086 เนื้อหาในคัมภีร์กล่าวถึงพิธีราชาภิเษกซึ่งกษัตริย์จะต้องสร้างพระพุทธรูปเฉลิมพระเกียรติการอภิเษกของตน เรียกว่า “พระพุทธรูปราชาธิษฐาน ” และผู้ที่ทำพิธีราชาภิเษกของพระเจ้าติโลกราชนั้น ปรากฏว่าเป็นชาวพุกาม ซึ่งสอดคล้องกับการอ้างอิงในคัมภีร์ดังกล่าวและเป็นที่น่าสงสัยว่าเพราะเหตุใดพระเจ้าติโลกราชต้องใช้พระภิกษุสงฆ์จากพุกาม ในการประกอบพิธีราชาภิเษกนี้ด้วย ท่าน ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ ได้ให้ความเห็นว่า อาจเป็นเพราะคติความเชื่อในพระภิกษุชาวพุกามที่สันนิษฐานว่าเป็นพระภิกษุนิกายอาร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลการประกอบพิธีตามคติมหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน และได้หลอมรวมอยู่ในนิกายเถรวาทของพุกามไปแล้ว ความเชื่อนี้เองอาจทำให้พระเจ้าติโลกราชต้องเรียกใช้งานพระเถระชาวพุกามมาตอบสนองความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชได้โดยตรงอย่างที่ คณะสงฆ์นิกายอื่น ๆ ในเชียงใหม่ไม่สามารถทำได้ (สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, 2558: 249)

เฉกเช่นเดียวกับคติความเชื่อผู้เป็นจักรวาทีน คติความเชื่อในพระพุทธศาสนามหายานเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะปรารถนาที่จะครองราชย์ต่อไป หรือ ยังไม่ได้ผนวช พระองค์ทรงเป็นจักรวาทีน ทรงเป็นศูนย์กลางของจักรวาลเป็นเจ้าจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่เหนือจักรพรรดิราชองค์อื่น ๆ จักรวาทีน หมายถึงกษัตริย์ผู้มีจักรเป็นอาวุธ โดยที่จักรของพระองค์จะหมุนไปทุกทิศทางโดยไม่มีผู้ใดสามารถมาขัดขวางได้ จากพระสูตรตันตปิฎก ที่นิกาย ปาฎิกวรรค ปรากฏพระสูตรบาลีชื่อ จักรวัตสีหนาทสูตร ได้บรรยายถึงคติจักรวาทีน โดยรวมเอาพระเจ้า

อโศกมหาราชเป็นหนึ่งในจักรพรรดิราชตามคตินี้ด้วย เนื่องด้วยพระองค์เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาครั้งใหญ่ คือการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 3 ของโลก แสดงให้เห็นถึงศักยภาพผู้ที่จะมีโอกาสสถาปนาตนเองเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามคติจักรวาทินนี้ ต้องมีคุณธรรม แลยังประโยชน์ในพระพุทธศาสนา เฉกเช่น พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น อีกทั้งในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (คณะอนุกรรมการตรวจสอบ และชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 77) มีความว่า “... ในปรีวายเสด สกราชได้ 828 ตัว (ปีจออัฐศก พ.ศ.2009) เตือนวิสาขเพงเถร พุกามมิ่งหลุงหล่วงกับสิงเมืองบ้านขุนบ้านนายเมืองทั้งหลาย พร้อมกันอภิเษกเจ้าพระญาติ โลกราชาห้อมีเตชานุกาเวจกัที่ปราบทีปเปนต์พระญาอโศกธมมิกราชาหั้นแล...” เป็นต้น คำว่า “ปราบทีป” มีนัยยะดังเช่นพระเจ้าอโศกมหาราช หากอธิบายถึงนัยยะคำว่าปราบ อาจสันนิษฐานได้ เป็น สองกรณี คือ

1. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นการปราบมิชฉาติฐิ การสนับสนุนคณะสงฆ์ นิกายสีหลทำให้พุทธศาสนาสำนักลังกาวงศ์ใหม่เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เป็นที่เลื่อมใสของผู้คน มีพระภิกษุบวชใหม่ในนิกายสีหล(ป่าแดง)เพิ่มมากขึ้น นิกายสีหลเน้นการศึกษาบาลี และการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง

2. การปราบปรามอริราชศัตรูเพื่อแสดงความเป็นเจ้าจักรพรรดิราช คือ พระมหากษัตริย์ผู้อยู่เหนือกษัตริย์ทั้งมวลปรากฏการรบชนะปราบปรามเมือง เช่น รัฐฉาน สิบสองพันนา เชียงรุ่ง หลวงพระบาง และอยุธยา พระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.2030 ในช่วงเวลา 56 ปี แห่งรัชสมัยของพระองค์ อาณาจักรล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองทุกด้าน และความเจริญรุ่งเรืองนั้นสืบต่อมาจนถึงสมัยพญาแก้ว (พ.ศ.2038-2068) พระราชปนัดดาของพระองค์ (สรสวัสดิ อ่องสกุล, 2558 : 269)

โดยสรุป การสร้างพระเจ้าทรงเครื่องล้านนามีหลากหลายประการมาก อาจมีแนวคิด คติรูปบูชาพระศากยมุณีพุทธเจ้าในฐานะพระเจ้าจักรพรรดิ (ชมพูปติสูตร) , คติรูปเปรียบ สันดุสิต เทวบุตร และพระอนาคตพุทธเจ้า (พระศรีอารีย์) ในสภาวะเทวบุตร , คติรูปเปรียบพระโพธิสัตว์ (พระเจ้าสุทโธสน ในมหาปริณิพพานสูตร) , คติรูปเปรียบพระอาทิพุทธ พระอปรมิสตา यस ในนิกายวัชรยาน-มหายาน , คติรูปเปรียบคำคิงด้วยพระพุทธรูปไม้ทรงเครื่อง ของเจ้าอินทวิชัยานนท์ที่วัดดอนเปาเชียงใหม่นิยามความหมายของพระเทพบิดรซึ่งอาจรับความนิยมมาจากรัตนโกสินทร์ นัยยะพระทรงเครื่องอาจมีดังจำแนกแนวคิดประเภทต่างๆนี้แล้วก็เป็นได้

ภาพที่ 5 ภาพพระทรงเครื่องศิลปะล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ที่ระเปียงคตวัดเบญจบพิตร, องค์ที่สองที่ศาลาบันรสภาพ มงกุฎมีความเกี่ยวเนื่องกับศิลปกรรมปาละชาติเจน , องค์สุดท้าย พระทรงเครื่องศิลปะล้านนาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 วัดดอกเอื้องเชียงใหม่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องทรงสุโขทัยตอนปลาย และอยุธยาตอนกลางแล้ว ที่มา : พระมหาวิทยา (2565)

พุทธศาสนาวัชรยานในล้านนาจากบันทึกทิเบตของท่านตารนารถ

พระพุทธรูปที่สร้างในล้านนาที่เป็นศิลปะแบบสมัยปาละของอินเดีย (ยุคพุทธวัชรยานรุ่งเรือง) โดยไม่ผ่านลังกา ได้ปรากฏอย่างมากมายโดยเฉพาะพระพุทธรูปทรงเครื่องจุดสังเกตที่เด่นชัดคือ นั่งขัดสมาธิเพชร ลักษณะผ้าจีวรและสังฆาฏิ มงกุฎประดับพระเศียรแบบห้ายอด ฯลฯ พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนา ประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งพุทธไสสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พระพุทธรูปองค์นี้เดิมอยู่ที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานในพระบรมมหาราชวังแม้ว่าทางพิพิธภัณฑสถานจะเขียนระบุว่า เป็น “พระโภชชัยคุรุ” แต่ในความเห็นส่วนตัวของผู้วิจัย ด้วยเครื่องทรงและมูทรา พระสำคัญขององค์นี้ควรเป็น “พระอมิตายุส” (Amitayus) พระพุทธเจ้าผู้มีอายุยืนนานไม่สิ้นสุด ถือเป็นภาคหนึ่งของพระธยานิพุทธอมิตาภาตามคติพุทธศาสนานิกายมหายาน ในพระหัตถ์ถือโถน้ำอมฤตเป็นสัญลักษณ์ความเป็นอมตะ พุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้ดูงามแปลกตา เข้าใจว่าช่างล้านนาอาจสร้างขึ้นตามอย่างพระ

อมิตายุสศิลปะปาละ-ทิเบต หลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์เหล่านี้เป็นคำรอยอันสอดคล้องกับประวัติของท่านพุทธคุปต์ที่เขียนในทิเบต แต่เนื่องจากไม่มีตำราที่หลงเหลืออยู่อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากศิลปะและพิธีกรรมบางอย่าง จึงยังคงมีคำถามต่อไปว่า พุทธวัชรยานที่เคยเผยแพร่และปฏิบัติในล้านนาโบราณมีคำสอนและแนวทางการปฏิบัติอย่างไร จะเหมือนหรือต่างจากวัชรยานในอินเดียโบราณหรือทิเบตมากน้อยเพียงไรในแง่พิธีกรรม การสืบชะตา การใส่สะตวงถอน การประกอบกรวดเบิก พุทธาภิเษก หรือแม้กระทั่งมนตราบางอย่างในพระสูตรที่นิยมเช่นรัตนังคური ปรากฎุทอนสาธยายธารณี โอมตาราเร ตูตาราโรโสหา (สวาหายุะ) ก็ช่างคล้ายกับธารณีประจำตาราเขียวยิ่งนัก

ส่วนในด้านบันทึกวัชรยาน-ตันตระในล้านนาโบราณ ปรากฎุมิบันทึกของพระตารนาถ (Taranatha 1575–1634 CE.) คือภิกษุนักประวัติศาสตร์ชาวทิเบตท่านนี้ บันทึกถึงอาจารย์ผู้หนึ่งของท่านที่พบกันในปี 1594 ระหว่างพำนักในอาศรมมหาโพธิ อาจารย์ท่านนี้เป็นโยคีนักปฏิบัติผู้สำเร็จธรรม เรียกว่า “มหาสิทธะ พุทธคุปตนาถ” (Mahasiddha Buddhagupta-natha) เมื่อปีพุทธศักราช ๒๑๓๗ (1594 CE.) ใกล้นาร์ทัง (Narthang) ในภูมิภาคตอนกลางของทิเบตที่อาศรมนามว่า “มหาโพธิ” บทสนทนาระหว่างพระตารนาถกับมหาสิทธาโยคีลี้กลับจากอินเดีย (The Life of Buddhagupta-natha Submitted by Michael R. Sheehy) กล่าวถึงการเดินทางจาริกแสวงบุญในเขตดินแดนห่างไกล ล่วงทะเลสู่เขตเมืองร้อนแห่งบางส่วนของสุวรรณทวี ก่อนจะกลับคืนอินเดียและข้ามภูเขาหิมะอันหนาวเหน็บจนกระทั่งมาสู่การสนทนาธรรม ณ ใจกลางแผ่นดินทิเบต เนื้อหาของบทสนทนาเลยไปไกลโพ้นจนถึงสายครูบาอาจารย์ในเขตพื้นที่อุษาคเนย์ ในครั้งยุคพุทธเถรวาทรุ่งเรือง เชื่อมโยงสัมพันธ์แห่งวัชรยานจากทิเบตถึงดินแดนล้านนา ประวัติของท่านพุทธคุปตะมหาสิทธาจากบันทึกของพระตารนาถกล่าวถึงภาพของสถานการณ์ของพุทธศาสนาในอินเดีย หลังจากเหตุการณ์วิปโยคที่พุทธศาสนาถูกทำลายกวาดล้างโดยกองทัพเดิร์กมุสลิมในพุทธศตวรรษที่ 17 ท่านพุทธคุปตะมหาสิทธาเป็นโยคีนักจาริกแสวงบุญที่ออกเดินทางไปทั่วอินเดีย ลงไปจนศรีลังกา และเกาะชวา หรือชวทวีป (ซึ่งท่านระบุว่าส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์เถรวาท ซึ่งในนัยยะนี้เถรวาทไม่ใช่หินยาน) นัยยะของหินยานเป็นองค์ประกอบหนึ่งในไตรยานหรือพาหนะทั้งสาม ซึ่งเป็นการอธิบายพัฒนาการของประสบการณ์ทางจิตวิญญาณตามโลกทัศน์ของพุทธศาสนาทิเบตพุทธศาสนาทิเบต แบ่งพัฒนาการประสบการณ์ทางจิตวิญญาณออกเป็นขั้นต้น

(หินยาน) ชั้นกลาง (มหายาน) และชั้นปลาย (วัชรยาน) โดยหินยาน (ยานเล็ก) เป็นชั้นของการพัฒนารากฐานในเรื่องของวินัยในตัวเองและการสัมพันธ์กับความทุกข์ พุทธศาสนาทิเบตพูดถึง “หินยาน” จึงหมายถึงคำสอนและการปฏิบัติในชั้นหินยาน ซึ่งได้แก่ คำสอนเรื่องอริยสัจ 4, ชั้น 5, ไตรลักษณ์, ปฏิจจนุปบาท, ทางสายกลาง, สมณะ-วิปัสสนา และอื่นๆ ซึ่งคำสอนเหล่านี้เป็นสิ่งที่ถูกมุ่งเน้นในพุทธศาสนาเถรวาท ดังนั้นหินยานจึงไม่เท่ากับเถรวาท..การใช้คำว่าหินยาน สลับกับคำว่าเถรวาท เป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง และเป็นประเด็นที่ต้องคำนึงด้วยความระมัดระวังเนื่องจากมีความหมายแยกย่อย เพราะสองคำนี้มาจากคนละโลกทัศน์ คนละวัฒนธรรมกัน “หินยานไม่เท่ากับเถรวาท” หินยานมีตัวตนในโลกทัศน์ไตรยานของพุทธศาสนาทิเบตเท่านั้น ส่วนเถรวาทก็มีโลกทัศน์แบบเถรวาทที่ไม่มีคำว่า หินยาน-มหายาน อยู่ในนั่นเอง และที่น่าสนใจยิ่งคือท่านพุทธคุปตะ “มีโอกาสได้ยินได้ฟังตำราจากชั้นเรียน พระสูตรและพระธรรมของมนตราที่ลึกลับ” กับท่านธรรมากษโฆษะ ในเมือง “หริภุชยะ” (Haribhājya) นี้คงไม่ใช่ถิ่นใดนอกจาก “หริภุชยะ” (Haripujya) เมืองสำคัญโบราณแห่งล้านนา ซึ่งเคยรุ่งเรืองมาก่อนหน้านับพันปี ในจังหวัดลำพูนปัจจุบัน ตามบันทึกนั้นว่า หริภุชยะเป็นเมืองสำคัญในพื้นที่ดินแดนโกกิ (Koki) ซึ่งหมายถึงดินแดนทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังมีเมืองอื่นๆ ที่บ่งชี้ไว้ ได้แก่ ปุกคัม (Pukham) อาจหมายถึง อาณาจักรพุกาม (Pagan) แห่งพม่าตอนเหนือ บัลคุ (Balgu) อาจหมายถึง อาณาจักรพะโคหรือหงสาวดี คือพม่าตอนใต้ จัมปา (Campa) อาจหมายถึง อาณาจักรของจามใน เวียดนาม กัมโบชะ (Kamboja) อาจหมายถึง อาณาจักรกัมพูชา หรือเขมรโบราณ

ตามประวัตินั้น ท่านพุทธคุปตะได้ศึกษาตันตระและรับการอภิเษกจากอาจารย์ของท่านในอินเดียมาก่อน แต่ก็ยังได้เดินทางไปศึกษามากมายโดยในภูมิภาคอุษาคเนย์ ท่านได้พบกับครูบาอาจารย์สำคัญๆ ได้แก่

“ธรรมากษโฆษะ” (Dharmakṣaḥoṣa) แห่งหริภุชยะและ “ฆราวาสบัณฑิตปรหัตนันโทฆษะ” (Parahetanandaghosa) แห่งบัลคุ (เข้าใจว่าเป็นมหาสิทธิเช่นกัน) ทั้งสองท่านเป็นศิษย์ของ “มหาสิทธิธะศานติคุปตะ” ซึ่งจากตำแหน่ง “มหาสิทธิ” สันนิษฐานว่าท่านคงจะเป็นโยคีหรือผู้ปฏิบัติตามสายวัชรยานที่บรรลุถึงขั้นสูงสุดหรืออนุตรโยคตันตระไปแล้ว ในส่วนของท่านปรหัตนันโทฆษะ มีสถานะตามบันทึกของพระตารนาถว่า “ฆราวาสบัณฑิต” (Lay Pandita) น่าจะเป็นลักษณะของฆราวาสผู้ปฏิบัติและรอบรู้ในพุทธสายวัชรยานดังที่มีตำแหน่ง

“วีชราจารย์” ในพุทธวิชรยานของเนปาลปัจจุบันซึ่งเป็นฆราวาสครองเรือนมีครอบครัวแต่มีความรู้ความสามารถและเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งการเดินทางระหว่างเชียงใหม่-พะโค ขาวล้านนานิยมใช้เส้นทางเชียงใหม่ - แม่สะเรียง - น้ำแม่คง(สาละวิน) - ผาปูน - หงสาวดี ดังปรากฏในจามเทวีวงศ์ และโคลงมังทรารบเชียงใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 22 เส้นทางของท่านพุทธคูปตะกัณน่าจะเป็นเส้นทางนี้เช่นเดียวกัน

ประวัติของท่านพุทธคูปตะจากที่พระตารนาถบันทึกไว้ นับว่าให้ข้อมูลที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะการมีอยู่ของพุทธแบบตันตระในพื้นที่อุษาคเนย์ที่ได้ถูกปกคลุมด้วยอิทธิพลของพุทธเถรวาทสายลังกามาหลายร้อยปีแล้ว ทั้งในกลุ่มชาวพม่า มอญ ไทย และกัมพูชา พุทธศาสนาในอินเดียยังไม่ถึงขั้นสูญสลายไปหลังจากการบุกรุกครั้งใหญ่ของเติร์กมุสลิม ในในพุทธศตวรรษที่ 17 แต่ยังคงอยู่ต่อมานานนับ 500 ปีในวิถีที่เร้นลับหรืออาจจะไม่ปรากฏรู้เรื่องชัดเจน บางท่านเชื่อว่าท่านพุทธคูปตะ ศิษย์แห่งมหาสิทธะศานตคูปตะ คือสิทธะรุ่นสุดท้ายแห่งอินเดีย อีกทั้งลังกาในสมัยศตวรรษที่ 22 ยังมีการศึกษามนตร์และตันตระ (เข้าใจว่านิกายอภยคีรีวิหาร) ที่บริเวณเกาะชวา หรืออินโดนีเซียหลังการล่มสลายของอาณาจักรมัชปาหิตซึ่งเป็นอาณาจักรของชาวฮินดู-พุทธในพุทธศตวรรษที่ 20 และอิสลามก็แผ่ขยายเข้าแทนที่อย่างรวดเร็วในพุทธศตวรรษที่ 21 ทว่าพุทธศาสนาก็ไม่ได้หมดสิ้นไปในทีเดียว ยังคงมีทั้งพุทธเถรวาทและวิชรยานในศตวรรษที่ 22

ส่วนในด้านบันทึกวิชรยาน-ตันตระในล้านนาโบราณ เมืองหริภุญชัยที่เป็นส่วนหนึ่งของล้านนา ปลายพุทธศตวรรษศตวรรษที่ 21 ท่านบันทึกว่า ยังคงมีการฝึกปฏิบัติตันตระหรือพุทธสายวิชรยานในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน ถึงกับมีการไปศึกษากับครูบาอาจารย์อินเดีย (หรืออาจกลับกัน โดยเป็นอาจารย์ของอินเดียที่เดินทางเข้ามาพำนักในไทย) แม้พุทธเถรวาทลังกาวงศ์จะได้รับการยกย่องให้เป็นศาสนาหลัก ได้รับการอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการและกระจายตัวอย่างแพร่หลายแล้ว (ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 ในพม่า และพุทธศตวรรษที่ 19-20 ในไทย) แต่ตันตรยานก็ยังคงดำเนินสืบเนื่องมาได้อย่างยาวนานในล้านนา ซึ่งก็คงเป็นสิ่งที่ผูกพันฝังรากลึกยาวนาน ยังพบลักษณะของตันตระบางประการในพุทธเถรวาทสายล้านนาปัจจุบัน พุทธตันตรยานใน

ล้านนา ต้องมีความสัมพันธ์บางประการกับพุทธมหายาน-วิชรยานจากอินเดีย ตะวันออกเฉียงเหนือ เบงกอล-บังคลาเทศ ประกอบกับอิทธิพลจากพุทธตันตรยานแบบอารี

(Ari) ของพุทงามโบริณ รวมทั้งน่าจะสัมพันธ์กับพุทธสายอาจารย์ของบริเวณเชียงรุ่ง ต้าลี่ด้วย และเห็นได้ชัดว่ามีความแตกต่างจากต้นตระกูลแบบเขมรในภาคกลางประเทศไทย อาจสันนิษฐานว่าดินแดนพุทธในแถบนี้ได้ให้อิทธิพลทางศาสนาและที่พึ่งพิงพำนักสำหรับเหล่าโยคีและภิกษุวัชรยานจากอินเดียที่หอบคัมภีร์ลี้ภัยการบุกรุกของมุสลิมจากอินเดียเข้ามาพำนักและถ่ายทอดคำสอนตามสายของตน นับแต่พุทธศตวรรษที่ 17 เรื่อยมาซึ่งคงมีการเผยแพร่วัชรยานจากอินเดีย ตะวันออกและพุทงาม เรื่อยมาและยังเข้ามาสู่ล้านนามากในสมัยลี้ภัยแล้วอาจค่อยๆเกิดการกลมกลืนกับพุทธสายพื้นถิ่นต่อไป

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปทรงเครื่องล้านนาอายุราว พศต. 21 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ที่มา : ผู้วิจัย (2565)

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปทรงเครื่องล้านนาอายุราว พศต. 21 สมบัติส่วนบุคคล ที่มา : พระมหาวิทยา (2565)

ภาพที่ 8 พระอปรมิสตาอุส ศิลปะจีนราชวงศ์หมิง พบในกรุล้านนา สมบัติส่วนบุคคล ที่มา : พระมหาวิทยา (2560)

องค์ความรู้จากการศึกษา

จากการทบทวนรูปแบบและแนวคิดงานพุทธปฏิมากรรมล้านนาด้วยกระบวนการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ, การตีความสัญลักษณ์วิทยาและการตีความผ่านพุทธปรัชญาทำให้พบมุมมองใหม่เกี่ยวกับพุทธปฏิมาล้านนาว่าในด้าน คติ สัญลักษณ์ที่ส่งผลต่องานพุทธปฏิมากรรมล้านนารูปแบบและคติจากแหล่งอิทธิพลศิลปกรรมอินเดียเหนือ (ปาละ), พุกาม, จีน (หยวน-หมิง), ลังกา อย่างเป็นระบบ แล้วนำมาพัฒนาใช้จนเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะอันโดดเด่น งดงามของงานพุทธปฏิมากรรมล้านนา

สรุป

การสร้างพระพุทธรูปมีจุดประสงค์เพื่อเป็นตัวแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้ ยึดเหนี่ยวจิตใจด้วยความศรัทธาและความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแต่ถึงกระนั้นกระบวนการสร้างพระพุทธรูปก็ได้เกิดขึ้นเป็นเวลานานแล้ว ชาวล้านนานับถือพระพุทธรูปเสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น โดยเฉพาะความเชื่อในรูปแบบพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (folk Buddhism) ที่มีปรากฏปาฏิหาริย์ที่เกี่ยวกับเรื่องทางโลก เช่น อำนาจในการคุ้มครองบ้านเมือง หรือขจัดภัยสิ่งชั่วร้ายตามที่เคารพผู้บูชาปรารถนาเป็นต้น ซึ่งอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ดังกล่าวมักสอดคล้องกับรูปแบบทางประติมานวิทยา ดังพระพุทธรูปปางขอฝนก็มีความเชื่อในเรื่องดลบันดาลให้ฝนตกได้ แม้ในกระบวนการประกอบสร้างก็มีคติ “folk Buddhism” ผสมอยู่เช่นกัน ยกตัวอย่าง การสร้างพระพุทธรูปให้เสร็จภายในหนึ่งวัน ก็จะมีอาณิสสรส์เป็นพระพุทธรูปทันใจ เป็นต้น จากการศึกษายังพบถึงคติในการสร้างพระพุทธรูปในสมัยล้านนาที่มีความเชื่อมโยงถึงปัจจุบันเช่น คติพระเจ้าชะตา คติพระศรีอาริยมุตไตรย คติพระเจ้าทันใจ เป็นต้น ในกรณีพระพุทธรูปทรงเครื่องล้านนา ได้ถูกสร้างขึ้นเป็นจำนวนมากซึ่งในแง่ทางศิลปกรรมการผลิตซ้ำสามารถทำได้อยู่ตลอดเวลา แต่นอกเหนือจากการผลิตซ้ำทางศิลปกรรมแล้วยังได้หยิบเอาการผลิตซ้ำทางคติความเชื่อเพื่อจุดประสงค์พิเศษบางประการด้วยการหยิบยืมรูปแบบจากศิลปกรรมใกล้เคียง อย่างทิเบต ปาละ และพุกามแล้วมาผลิตในรูปแบบศิลปกรรมล้านนาเพื่อตอบสนองให้เข้ากับแนวคิดในยุคสมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในคติวัชรยาน หรือแม้กระทั่งคติพระเจ้าจักรพรรดิ อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปเป็นวัตถุทางศิลปกรรมที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นการใช้เครื่องมือสื่อสารสื่อถึงผู้เคารพบูชา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2545). **พระพุทธรูปสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร. กรมศิลปากร
- คณะอนุกรรมการตรวจสอบ และชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี**. เชียงใหม่. โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- ชลูด นิ่มเสมอ. (2553). **องค์ประกอบของศิลปะ. พิมพ์ครั้งที่ 7**. กรุงเทพมหานคร. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา:พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น**. เชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปานลิตติ ลิขิตกาญจน์. (2564). **คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนาร่วมสมัยในเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระรัตนปัญญามหาเถระ. แสง มนวิฑูร ผู้แปล. (2501). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร. กรมศิลปากร.
- พระพงษ์ระวี โทลิสมชัยชิตกุล. (2563). **การสถาปนาเจดีย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). **รู้เรื่องพระพุทธรูป ที่มา คติความหมายศิลปกรรม**. กรุงเทพมหานคร. มิวเซียมเพรส.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. บรรณาธิการ. (2551). **ศิลปะเมืองเชียงใหม่ : วิเคราะห์ศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพมหานคร. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2558). **ประเพณีสร้างสรรคิโนสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร. ศศม.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2548). **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร. มติชน.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2558). **ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 11**. กรุงเทพมหานคร. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สันติ เล็กสุขุม. (2555). ศิลปะภาคเหนือหรือทิเบต – ล้านนา. กรุงเทพมหานคร. เมืองโบราณ.
สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์. (2558). พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระ
นิกายวัชรยาน. เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2552). พระญาติโลกราชา. โองเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา
ฮันส์ เพนธ์. (2519). คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: คณะ
กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี.

Chattopadhyaya. (1990). *Taranatha's History of Buddhism in India*. India. Delhi
Duroiselle, C. (1911). *The Aris of Burma and Tantric Buddhism*. Burma Research
Society

Michael R. Sheehy . *The Life of Buddhagupta-natha* . post on Wed, 2009-04-08
11:05 <https://jonangfoundation.org/.../life-buddhagupta-natha>